

THE ROLE OF THE SUPREME COURT IN MODERN UKRAINIAN LAW ENFORCEMENT

Skomorovskyi V. B.,

*Doctor of Laws, Professor of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: skomorovskyvb@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1020-2322>*

Lantukh Y.S.,

*PhD student of «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: lantukhys@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0540-4321>*

Анотація. У статті досліджено роль Верховного Суду у забезпеченні сталої та єдиної судової практики, здійснено аналіз чинного законодавства, яке встановлює правову основу виконання функцій Верховного Суду. Зроблено зіставлення законодавства про правотворчу діяльність із правовою природою висновків Верховного Суду щодо застосування норм права. Проаналізовано підходи деяких науковців у характеристиці висновків Верховного Суду щодо застосування норм права та їх співвідношення із судовим прецедентом. Досліджено питання обов'язковості висновків Верховного Суду щодо застосування норм права для судів нижчих інстанцій через призму принципу *stare decisis* («стояти на вирішеному»), який визначає, що суди повинні дотримуватися висновків, що були прийняті при вирішенні попередньої справи іншим судом. Проаналізовано у розрізі тлумачення та/або доповнення норм права викладені Верховним Судом у постановках конкретні висновки щодо застосування норм права, які фактично розширюють норми права або здійснюють їх тлумачення так, що створюється нове правило, яке має ознаки норм, що відсутні в законодавстві. Окреслено ознаки «джерела права», які притаманні висновкам Верховного Суду щодо застосування норм права. Зроблено висновки щодо обов'язковості застосування висновків Верховного Суду судами нижчих інстанцій та суб'єктами владних повноважень та про їх вплив на здійснення правосуддя. Зазначено, що Верховний Суд при здійсненні правосуддя та перегляду справ частково вдається до формування висновків, які фактично розширюють норми права або здійснюють їх тлумачення так, що створюється нове правило, яке має ознаки норм, які відсутні в законодавстві. За відсутності чіткої вказівки в процесуальному законодавстві щодо юрисдикції суду, який має розглядати конкретну категорію справ, Верховний Суд фактично створює правило, яке визначає суд, що має вирішувати такий спір. Наголошено, що Верховний Суд формує висновки щодо застосування норм права, які є певною формою судового прецеденту і обов'язкові для застосування як судами нижчих інстанцій, так і суб'єктами владних повноважень у відповідності до законодавчого регулювання.

Ключові слова. Верховний Суд, закон, правозастосування, судова практика, судовий прецедент.

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 14.

Abstract. The article examines the role of the Supreme Court in ensuring stable and uniform judicial practice, analyzes the current legislation, which establishes the legal basis for the performance of the Supreme Court's functions. A comparison of the legislation on law-making activity with the legal nature of the conclusions of the Supreme Court regarding the application of legal norms is made. The approaches of some scientists in the characteristics of the conclusions of the Supreme Court regarding the application of legal norms and their correlation with judicial precedent are analyzed. The question of the binding nature of the conclusions of the Supreme Court regarding the application of legal norms for courts of lower instances was studied through the prism of the principle of *stare decisis* («stand by what has been decided»), which determines that courts must adhere to the conclusions that were adopted when the previous case was decided by another court. Analyzed in the context of interpretation and/or addition of legal norms, the Supreme Court's rulings set out specific conclusions regarding the application of legal norms, which actually expand legal norms or interpret them in such a way that a new rule is created that has features of norms that are absent in legislation. The features of the «source of law» inherent in the conclusions of the Supreme Court regarding the application of legal norms are outlined. Conclusions were made regarding the mandatory application of the conclusions of the Supreme Court by lower courts and subjects of power and their influence on the administration of justice. It is noted that the Supreme Court, when administering justice and reviewing cases, partially resorts to the formation of conclusions that actually expand the norms of law or carry out their interpretation in such a way that a new rule is created that has features of norms that are absent in the legislation. In the absence of a clear indication in the procedural law as to the jurisdiction of the court that

should hear a specific category of cases, the Supreme Court effectively creates a rule that determines the court that should decide such a dispute. It is emphasized that the Supreme Court forms conclusions on the application of legal norms, which are a certain form of judicial precedent and are mandatory for application by both lower courts and subjects of power in accordance with legislative regulation.

Keywords: Supreme Court, law, law enforcement, judicial practice, judicial precedent.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, ref.: 14.

Постановка проблеми. Сталість і передбачуваність правотворення та правозастосування є ключовими у створенні успішного економічного клімату, адже зумовлює довіру інвесторів та суб'єктів цивільного обороту до держави та її інститутів. Формування однакових підходів до реалізації норм права покладено на судову гілку влади, яка в силу своїх повноважень наділена можливістю сприяти єдності у правосудді. У сучасних умовах все більше актуалізується питання щодо правової природи судової практики Верховного Суду у правозастосуванні. Тобто чи судова практика Верховного Суду лише роз'яснює норми права та демонструє правильний підхід до їх застосування до конкретних правовідносин, чи вона має більшу правову природу та здатна доповнювати і добудовувати правові норми виступаючи своєрідним «джерелом права».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням правової природи, місця та ролі судової практики Верховного Суду займалися науковці сучасності, зокрема: Ю. Цал-Цалко, М. Деменчук, Н. Шишка. Також велика кількість науковців аналізувала судову практику найвищих судових інстанцій держави, а саме: Д. Хорошковська, Д. Луспеник, І. Борщевський, О. Дашковська, Р. Майданика та інші.

Формулювання цілей статті. Метою наукової статті є дослідження ролі висновків Верховного Суду щодо застосування норм права як судової практики у сучасному українському правозастосуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Норми частини третьої статті 125 Конституції України визначають, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України [1].

Отже, на Верховний Суд, як на найвищий суд у системі судустрою України, покладено завдання очолювати та забезпечувати сталість та єдність судової практики. У науковій спільноті переважає думка, що судова практика Верховного Суду відіграє

важливу роль у процесі правозастосування правових норм. Їх головна роль полягає в усуненні проявів правової невизначеності у правозастосуванні. Як зазначає Н. Шишка, поряд з цим, у порівнянні з правовими нормами, вони відіграють хоча і важливу роль у правозастосуванні, – але вторинну [2, с. 152]. Однак останніми роками у науковій спільноті спостерігається виникнення дискусій, щодо правової природи судової практики Верховного Суду та на предмет ознак у ній судового прецеденту.

Норми частини першої статті 2 Закону України «Про правотворчу діяльність» визначають, що правотворча діяльність – це діяльність, що здійснюється суб'єктами правотворчої діяльності з метою: планування розроблення та прийняття (видання) нормативно-правових актів; розроблення проєктів нормативно-правових актів; прийняття (видання) нормативно-правових актів; ведення обліку нормативно-правових актів; здійснення правового моніторингу. Також положення пункту 2 частини четвертої статті 1 Закону України «Про правотворчу діяльність» встановлюють, що дія такого закону не поширюється на правові акти, що не містять норм права, зокрема на судові рішення [3].

При цьому, згідно з частиною першою та пунктами 6 та 7 частини другої статті 36 Закону України «Про судустрою та статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Верховний Суд забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечує апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування.

З огляду на вказане, виправданим є підхід, що судові рішення не створюють норми права, зазначене зумовлює підстави для твердження, що судова практика Верховно-

го Суду здійснює лише правозастосовну та орієнтуючу функцію у системі правосуддя з метою демонстрування судам нижчих інстанцій правильний підхід до застосування норм права.

Окремого дослідження потребують положення частини п'ятої та шостої статті 13 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», які визначають, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, що застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, який містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [4].

Також неможливо не взяти до уваги, що судовою реформою та внесенням змін до Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та Цивільного процесуального кодексу України (далі – Процесуальні кодекси), законодавець зокрема:

- визначив, що при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування норм права, викладені в постановках Верховного Суду [5].

- встановив фільтри для касаційного оскарження судових рішень. Згідно з деякими із них оскарження судових рішень до Верховного Суду можливе у разі, якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду; та/або якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; та/або якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах [6].

Конституційний Суд України в останньому абзаці пункту 8 мотивувальної частини рішення від 22.06.2022 у справі №

3-188/2020(455/20) зазначив, що забезпечення сталості та єдності судової практики є основоположною функцією Верховного Суду, яку не може здійснювати інший орган державної влади, зокрема Конституційний Суд України [7].

У комплексі зазначені вище та інші факти дають обґрунтовані підстави стверджувати про дедалі інтенсивніший розвиток судової практики Верховного Суду як елементу правової системи України, який відіграє одну з найважливіших ролей у правозастосуванні.

М. Деменчук дійшов висновків, що правові позиції Верховного Суду мають прецедентний характер. Та зазначив, що надання прецедентного характеру рішенням Верховного Суду сприятиме підвищенню його ролі та значення у забезпеченні єдності судової практики в Україні [8, с. 156-157].

Надання обов'язковості висновкам Верховного Суду для судів нижчих інстанцій щодо застосування норм права зумовлює реалізацію принципу *stare decisis* («стояти на вирішеному»), який визначає, що суди повинні притримуватися висновків, які були прийняті при вирішенні попередньої справи іншим судом.

На нашу думку, законодавець фактично наділив Верховний Суд функцією творення судового прецеденту, який є обов'язковим для судів нижчих інстанцій, та повинен враховуватися суб'єктами владних повноважень, оскільки законотворець встановив такий обов'язок для них.

Прикладом формування висновків, які фактично розширюють норми права, є висновки Верховного Суду у постанові від 17.02.2022 у справі № 824/152/21 [9] та в ухвалі від 29.06.2023 у справі № 824/268/21 [10]. Суд звертав увагу, що тлумачення правових норм, метою якого є з'ясування та осмислення їх дійсного змісту задля сприяння їх практичній реалізації, дає підстави стверджувати, що «буква» закону розуміється як буквальне значення юридичного тексту, який містить норми права, водночас «дух» закону передає дійсний зміст норм права, що містяться у відповідному акті. З урахуванням наведеного, судові рішення повинно відповідати «духу» права, а не ґрунтуватися виключно на «букві» закону, оскільки в

іншому випадку ефект вирішення спору не буде досягнуто.

Практичний вигляд зазначеного спостерігається у висновках Великої Палати Верховного Суду у постанові від 05.04.2023 у справі № 910/4518/16, де суд фактично розширив положення статті 1048 Цивільного кодексу України (далі по тексту – ЦК України), яка встановлює право позикодавця на одержання від позичальника процентів від суми позики. Верховний Суд виснував, що проценти, відповідно до статті 1048 ЦК України, сплачуються не лише за сам факт отримання позичальником кредиту, а за «користування кредитом». Також Верховний Суд надав визначення терміну «користування кредитом», де зазначив, що це можливість позичальника за плату правомірно не повертати кредитору борг (кредит) протягом певного періоду часу, погодженого сторонами кредитного договору; та розділив «користування кредитом» на «правомірне» та «неправомірне», що фактично відсутнє у положеннях статті 1048 ЦК України [11].

Прикладом формування висновків щодо норми права, є висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 02.07.2019 у справі № 916/3006/17. Суд досліджував положення статті 88 Закону України «Про нотаріат», які передбачали, що нотаріус вчиняє виконавчі написи за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років, а у відносинах між підприємствами, установами та організаціями – не більше одного року. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку.

У зазначеній постанові Верховний Суд дійшов висновку, що загальний строк для звернення до нотаріуса із заявою про вчинення виконавчого напису становить три роки, не залежно від суб'єктного складу сторін правовідносин, а якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено іншу позовну давність, виконавчий напис видається у межах цього строку, чим фактично змінив положення статті 88 Закону України «Про нотаріат» [12].

Примітним є те, що законодавець, беручи до уваги зазначені висновки Вер-

ховного Суду, змінив норму статті 88 Закону України «Про нотаріат», виклавши її в наступній редакції: «Нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості або іншої відповідальності боржника перед стягувачем та за умови, що з дня виникнення права вимоги минуло не більше трьох років. Якщо для вимоги, за якою видається виконавчий напис, законом встановлено інший строк давності, виконавчий напис видається у межах цього строку».

М. Новікова зазначає, що смислове значення поняття «джерело права» характеризується тим, що воно зумовлює необхідність його застосування під час регулювання суспільних відносин. З джерела права суб'єкт правозастосування виводить зміст правової норми незалежно від визнання його державою, незалежно від того, чи мають джерела права обов'язкову силу. Саме джерело права може бути покладено в основу рішення суб'єкта правозастосування [13, с. 73].

Ю. Тополь окреслює, щоб джерело права набуло якостей державної обов'язковості і загальності, необхідним є його офіційне визнання, тобто санкціонування органами правотворчої влади [14, с. 150].

З аналізу викладеного спостерігається, що Верховний Суд формує висновки норм права, які подекуди розширюють такі норми або доповнюють їх, та законодавець встановив на рівні закону обов'язковість їх врахування, що зумовлюють необхідність застосування висновків Верховного Суду під час регулювання суспільних відносин. Зазначене, на нашу думку, дає підстави для підтримки науковців, які сформували позиції, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є судовим прецедентом та мають ознаки «джерела права», оскільки прямо впливають на здійснення правосуддя та розгляду конкретних судових справ.

Висновки. Аналіз чинного законодавства, яке встановлює правову основу виконання функцій Верховного Суду, та правових висновків останнього, а також підходи деяких науковців, зумовлюють необхідність у переосмисленні ролі Верховного Суду в сучасному українському правозастосуванні. Зазначене у статті, на нашу думку, дає підста-

ви для підтримки позиції, що Верховний Суд формує висновки щодо застосування норм права, які є «вітчизняною формою судового прецеденту» та є обов'язковими для засто-

сування як судами нижчих інстанцій, так і суб'єктами владних повноважень у відповідності до законодавчого регулювання, що є характерною ознакою «джерела права».

Література:

1. Конституція України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.05.2024).
2. Шишка Н. В. Роль судової практики Верховного Суду у процесі правозастосування цивільно-правових норм. Наше право. 2021. № 2. С. 147-156.
3. Закон України «Про правотворчу діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
4. Закон України «Про судоустрій та статус суддів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
5. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#n6> (дата звернення: 10.05.2024).
6. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020. № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n39> (дата звернення: 10.05.2024).
7. Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 № 6-р(П)/2022 у справі № 3-188/2020(455/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-22#Text> (дата звернення: 10.05.2024).
8. Деменчук М. О. Роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судової практики : монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 176 с.
9. Постанова Верховного Суду від 17.02.2022 у справі № 824/152/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844374> (дата звернення: 10.05.2024).
10. Ухвала Верховного Суду від 29.06.2023 у справі № 824/268/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111939353> (дата звернення: 10.05.2024).
11. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.04.2023 у справі № 910/4518/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110279633> (дата звернення: 10.05.2024).
12. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі № 916/3006/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589983> (дата звернення: 10.05.2024).
13. Новікова М. Загальнотеоретичні підходи до визначення поняття «джерела права». Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 2. С. 71-75.
14. Тополь Ю. О. Джерело та форма права: поняття, зміст, проблема співвідношення. Університетські наукові записки. 2012. № 1. С. 145-151.

References:

1. Constitution of Ukraine. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (Accessed 10 May 2024).
2. Shishka N. V. (2021) The role of judicial practice of the Supreme Court in the process of enforcement of civil law norms. Our right. Vol. 2. Pp. 147-156
3. Law of Ukraine «On Law-Making Activity». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (Accessed 10 May 2024).
4. The Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Accessed 10 May 2024).
5. Law of Ukraine «On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts» dated 10.03.2017 No. 2147-VIII. URL: [38](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-

</div>
<div data-bbox=)

19#n6 (Accessed 10 May 2024).

6. The Law of Ukraine «On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine regarding the improvement of the procedure for consideration of court cases» dated 15.01.2020 No. 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n39> (Accessed 10 May 2024).

7. Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated June 22, 2022 No. 6-p(II)/2022 in case No. 3-188/2020(455/20). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-22#Text> (Accessed 10 May 2024).

8. Demenchuk M. O. (2019) The role of the Supreme Court in ensuring the unity of judicial practice: a monograph. Odesa: Phoenix, 176 p

9. Resolution of the Supreme Court dated February 17, 2022 in case No. 824/152/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844374> (Accessed 10 May 2024).

10. Decision of the Supreme Court dated 29.06.2023 in case No. 824/268/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111939353> (Accessed 10 May 2024).

11. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated 04/05/2023 in case No. 910/4518/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110279633> (Accessed 10 May 2024).

12. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated July 2, 2019 in case No. 916/3006/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589983> (Accessed May 10, 2024).

13. Novikova M. (2021) General theoretical approaches to defining the concept of «sources of law». Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Vol. 2. Pp. 71-75

14. Topol Yu. O. (2012) Source and form of law: concept, content, problem of correlation. University scientific notes. Vol. 1. Pp. 145-151.

Стаття надійшла до друку 12 травня 2024 року

УДК 342.1(477)

DOI - 10.31732/2708-339X-2024-12-A5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

Лусак М.Ю.,

аспірант Університету «КРОК»

м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

PROBLEMATIC ASPECTS OF MODERN STATE FORMATION IN UKRAINE

Lysak M. Yu.,

PhD student «KROK» University

Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113

e-mail: LysakMY@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6828-7674>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблемних аспектів державотворення в Україні. Розуміння поняття «державотворення» є важливим як для усвідомлення особливостей минулого України, так і для розуміння сучасних державотворчих процесів. У статті простежено існуючі наукові підходи до поняття «державотворення». Запропоновано власне розуміння поняття «державотворення», під яким слід розуміти складний і тривалий процес створення, розвитку, вдосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на